

Köszöntő

Mikor kimondjuk a két szót: Péteri község, mennyi minden juthat eszünkbe. Szülőfalunk és lakóhelyünk, ahol ma több, mint kétezren élünk. Sokunknak a legkedvesebb táj, az élet kezdete és vége, a bölcső és a végső nyugvóhely. Ha a mögöttünk hagyott nagyívű 250 esztendőre, a néhány emberöltőre gondolunk, szinte kiapadhatatlan az emlékezet. Régen elhunyt anyák, ősapák szava hallik, azoké, akik egykoron életünk magvát elvetették, s akik többen vannak, mint mi élők. Az ember és az anyaföld elválaszthatatlan, belőle táplálkozunk, általa élünk és minden más ebből sarjadzik. Egy-egy család, kisebb emberi közösség mindig útnak indult valahonnét, s ez ne tűnjön el nyomtalanul. Legyen úgy gyermekeinké a jövő, hogy ne maradjunk ki belőle mi sem: **"Amiket hallottunk és tudunk, mert őseink elbeszéltek nekünk, nem titkoljuk el fiaink előtt, elbeszéljük azt a jövő nemzedékének..."** Minden haladásnak legelső feltétele az igaz önismeret és minden fontos, ami erősítheti az ember azonosság-tudatát, gazdagíthatja szellemét, méltóságát.

Közhelyszerű a megfogalmazás, de igaz: ahogyan mi becsüljük elődeinket, akképpen becsülnek meg bennünket utódaink. Elengedhetetlenül szükséges, hogy minden közösségben legyen néhány ember, aki ősei iránti tiszteletből, a szülőföldje, lakóhelye iránt érzett szeretetből kész települése történetének megírására. Hiszen lelkünk mélyén valamennyien lokálpatrióták vagyunk. A tájhoz, az emberekhez, a földhöz valami megfoghatatlan érzés vonz. Ezt a csodálatos érzést erősítik mindazok, akik élő múltként és persze nagyon is élő jelenként elmondják, elbeszélik mindazt, amit átéltek, ami - ha sokszor nehéz is volt - a múltba nézve megszépül.

Jelenünket és jövőnket elszakíthatatlan szálak fűzik múltunkhoz. Ahogyan a fa nem hajthat lombot és nem hozhat termést a gyökerek nélkül, úgy nem értékelhetjük, nem érthetjük a jelenkor történéseit a régmúlt ismerete és megbecsülése nélkül. Nekünk, ma élőknek és az utánunk jövő nemzedékeknek is tudniuk kell, hogy kik jártak előttünk. Hány nehéz, gyötrelmes, nélkülözéssel és fájdalommal, emberi boldogsággal és örömmel teli sors kellett ahhoz, hogy élhessünk, hogy emberhez méltóan élhessünk. Mert jól tudjuk, a múlt valós ismerete azért fontos, hogy erőt adhasson a mának, hogy szebb, gazdagabb és emberibb legyen a jövő!

Az előttünk élőket úgy kell elfogadnunk, ahogyan éltek, erényeikkel és hibáikkal együtt, mint hús-vér embereket általában. Ma és a jövőben is a közös találkozási pontokat kell keresni, azokat, melyek falunk népét közösséggé kovácsolják, összetartják és nem azokat, melyek eltávolítanak egymástól. Tudnunk kell, hogy egy sereg együtt élő ember még nem okvetlen közösség, azzá csak a szellem, a gondolkodás és az ízlés, együttvéve az erkölcsi együvé tartozás tesz. Nem kisebb személyiség, mint a Haza Bölcséként emlegetett Deák Ferenc a kiegyezés nagyformátumú létrehozója írta egykoron a ma is érvényes szentenciát: **"Magyarországot nem uszító indulatokkal nyugtalanítva, hanem hétköznapi, hasznos, jólétet gyarapító tettekkel kell végre szeretni!"**

Csodálatosan szép dolog a múlt mélységeibe visszatekinteni. Csodálatos és felemelő. Nemcsak a múltat látja, aki őszintén beszél a régi korokról, hanem a jelenből a jövőbe is nézhet. Tisztelet őseinknek, akik építették a múltban a jövőt, örök hála és megbecsülés azoknak, akik átadták nekünk üzenetüket.

Arany László múlt századi költő és műfordító örökérvényű verssoraival motiválva köszöntjük valamennyi olvasónkat:

**"Túl hit, túl kétkedés egyként hazug.
Köztük leled meg a valót, középén.
Az emberek se' szentek, sem gazok.
A haza dolga: gordius-kötés,
De kard nem oldja meg, csak küszködés."**

A kezdetek (1258-1541)

A községre vonatkozó első okleveles adatok 1258-ból származnak. Az akkori Petury néven szereplő helység a XIII-XV. században a Péteri családé volt. Az akkori község helye a maitól észak-keletre, az Ó-hegy felé, az erdők ölelésében volt. 1300-1306-ban birtokosai közé tartozott Saapi János. 1360-ban a Széchenyi család birtoka, melynek negyed részét Gyürky Mihály fiának Mátyásnak adta át.

1420-ban Petrefalva néven szerepel ez a kis település és azt tudjuk róla, hogy a jelenlegi községtől mintegy két kilométerre az úgynevezett Csapási kút fölött és környékén helyezkedett el. 1446-ban István kanonok és testvére Botos Péter tulajdonában volt, akik mint Zsigmond és Albert királyok feleségeinek birtokát kapták meg. Tőlük 1468-ban a Péteri és a Nagykőrösi családok, mint örökösödés jogán őket illetőket követelték. 1472-ben a Pomaghi, a Horhy és a Gyürky családok is birtokolják, akiktől a Kenderesiek vették zálogba. 1519-ben Pétery Bálint és Széchenyi Jakab birtokában volt a Péteri birtok.

A török kor (1541-1693-ig)

1541-ben elesik Buda. Ami az ország három részre szakadásához vezetett. Településünk is hódoltság területé vált. A lakosság élete egyre nehezebb lett, hiszen a váci püspökség mellett a töröknek is adózott. Mindkét fél igyekezett minél többet kisajtolni: a váci püspökségnek elsősorban védelmi célra kellett az adó, a mindenkori török tulajdonos pedig azért igyekezett minél többet beszedni, mert a török katonai szolgálat rendje bármikor a török birodalom bármelyik részébe vezényelhetette. Így fizetni kellett az állami fejadót (dzidzjét, másképpen harácsot) s a földes úri szolgáltatást, ami nemcsak nagyon jelentős volt, hanem évente többször is behajtott a tulajdonos. A jövedelmekről a defterdárok állították össze az adózók névsorát is tartalmazó kimutatásokat, deftereket.

A törökök tartós jelenléte környékünkön 1546-tól egyre inkább együtt járt a pusztulással. A kisebb települések, falvak lakói elmenekültek a fosztogató, adókat beszedő katonák, adóbehajtók elől. Egyre több falu vált lakatlanná. 1546-ban már csak Üllő, Vecsés és Petrefalva (Péteri) a lakott. Ecsér, Gyál, Leb, Pakony korábban létezett települések, mint üres faluhelyek, majd 1559-től mint puszták kerültek összeírásra.

A török adóösszeírások a jobbágyok termeléséből keletkező jövedelmük adózhatóságát mutatják, amiből következtetni lehet a területen folyó mezőgazdasági termelés nagyságára. A török akcse (ezüst érme) értéke 1550 körül a szintén ezüsből kiverett magyar

dénár értékének a kétszerese volt. Más feljegyzések szerint egy magyar arany forint 75 török akcsét ért.

A török dúlás idején a község teljesen elpusztult, lakossága elmenekült. A település gyakorlatilag megszűnt. (Szájhagyomány alapján ismerjük azt a feltételezést, mely szerint létezett a faluban egy kiszáradt tó, és ennek egyik végében volt egy kút. A falu népe a törökök elől állítólag ebbe a kútba, egy harangba rejtve eresztette le a lakosság kincseit.)

Míg 1546-ban összesen 8 családfőt számoltak össze a településen - amelyet akkor Petrefalva néven tartottak nyilván - addig 1590-ben mindössze 3 volt a családok száma. A török időkben Juszuf Dináve tímár birtoka volt a falu, melynek lakói között az alábbi nevek szerepeltek: Petri Petre, Petri Albert, Petri Lőrinc, Petri Imre, Nyár István, Tód Jakab, György György, György Mihály. 1690-ben településünket lakatlan helyként írták össze. Az 1720. évi összeírás szerint még mindég pusztta volt, amely Alsónémedihez tartozott.

Az újratelepített falu (1742-1781)

1742-ben III. Károly magyar király halála után lánya, Mária Terézia már harmadik esztendeje uralkodott. Ebben az évben az akkori péteri földesúr - akit buzgó evangélikusnak mond a leírás - felső petőfalvi Bohus Dániel (Bohus Sámuel nagyhírű ügyvéd egyetlen fia) apja halála után a Zólyom megyei Illésfalváról hét evangélikus családot hozott magával a mai Péteri területére. A **Bolcsik**, a **Hrk**, a **Hrutka**, a **Hornyák**, a **Kalina**, a **Szenyán** és a **Tucsni** családok neveit a mai napig őrzik leszármazottaik.

Illésfalva, Besztercebányától mintegy öt kilométerre, délkeletre, a Garam folyó mellett fekvő kis falu volt. Ma Szlovákia területén találjuk. Neve: Ilia, és közigazgatásilag Besztercebányához tartozik. Az ősi falu a Garam legutóbbi nagy áradása miatt szinte teljesen elpusztult. A kilencszázötvenes években épült újjá egy házsort alkotva, most már távolabb a folyótól. Jelenleg mintegy kettőszázötven lakója van.

A krónika pontos naphoz is köti Péteri alapítását, mégpedig 1742. november elsejéhez. Semmi nem volt akkoriban ezen a környéken, csupán egy csőszkunyhó létezett. A családok ideiglenesen a bényei evangélikus egyházhoz tartoztak, de úgynevezett "palást-díjat" az üllői római katolikus plébániának tartoztak fizetni. A péteri evangélikus egyházközség önálló működését azonban csak 1743-tól számíthatjuk; ekkor kezdte meg szolgálatát az első lelkész, a száműzetésből visszatért Konyik János.

A péteri ágostai hitvallású evangélikus egyház a Pest megyei esperességhez tartozott. Keletkezésének ideje a magyar protestánsokra nézve egyik legszomorúbb, legkeservesebb időszak volt. A helyi egyházközség megalapítása lényegében Konyik János lelkész nevéhez kapcsolódik, aki az idetelepített evangélikusokat Bohus Dániel segítségével összefogta. Az első istentiszteleteket az úri lakban tartották. Amilyen jól indult ez az esztendő a gyülekezet számára, olyan szomorúan folytatódott. Elűzték ugyanis Konyik János lelkészt, aki azután Vácon a római katolikus hitre tért át.

Ezt követően a Nógrád megyei Alsó Sztróhován tanító Paulinyi Ádám folytatta a lelkészi szolgálatot Péteriben. Ő 1744. szeptember 7-től öt esztendőn át működött itt sikeresen, majd 1749-ben Teszérre távozott. Paulinyi Ádám nevéhez fűződik, hogy 1744.

szeptember 17-től 1749. május 29-ig rendszeresen vezették az anyakönyveket, valamint az adakozások, számadások jegyzékét. Jól mutatják ezek az adatok, hogy milyen kis létszámú, és milyen szegény volt ez a gyülekezet akkoriban: 1745-ben például mindössze öt keresztelés, két temetés és egyetlen egy esküvő sem volt.

Ezután évről évre gyarapodott a gyülekezet, létszámában és anyagiakban is javultak a körülmények. A további telepések nyilván több hullámban érkeztek Péteribe, így a falu lélekszáma évről évre szaporodott.

A szép és nyugodt éveket harminckét évi megpróbáltatás követte. 1749. május 29-től a Nyitra megyei Vagyóc községből került ide - a deákból lett pap - Nagy György, lelkésznek. Őt alig három havi szolgálat után a Magyar Királyi Helytartótanács szigorú rendelete következtében hivatalától eltiltották, majd száműzték. Ezért 1749. június 8-tól 1750. március 8-ig nincs nyoma - nyolc hónapon át - anyakönyvnek. (Ebben az időszakban egyébként 1747-től első jegyző-tanítóul Bubla Jánost említik az iratok.)

Hat évi és három hónapi működés után lényegében megszűnt a péteri egyházközség. Eleink a szomszédos helységek templomaiba jártak istentiszteletre; előbb Maglódra, majd Bényére, s később megint Maglódra. Mivel lelkésze nem volt ebben az időben Péterinek, egy Buth Kristóf nevezetű ember olvasott fel a gyülekezetnek a Bibliából, s temetett - az üllői plébános engedelmével - énekszóval.

Ezekre a szomorú évekre még keservesebbek következtek. 1758. december 6-én 44 éves korában meghalt Bohus Dániel, aki legfőbb gyámolítója és pártfogója volt a helybéli híveknek. (A péteri földesurat 1758. december 13-án temették el Bényén, ahol felesége, Ruszt Rebeka is nyugszik.) Ezután még inségesebb időszak következett a gyülekezet életében. Az akkori váci püspök utasítására megkezdődtek a megtorlások Buth Kristóf jegyző és Herschel Márton bényei lelkész ellen, aki egy 1749-es rendelet ellenére mégis átjárt Péteribe úrvacsora kiszolgáltatása végett. A Magyar Királyi Helytartótanács 1762. január 16-án vizsgálatot rendelt el Péteriben, melynek következtében 1763. augusztus 4-től még a privát vallásos gyakorlatot is betiltották, a bényei lelkészt pedig pénzbüntetésre ítélték. Az elhunytak temetésekor engedélyezték az éneklést, abban az esetben, ha bizonyos összeget fizettek le az üllői római katolikus plébániának.

Ezek után egy ideig úgy tűnt, hogy véget ér a gyülekezet élete, holott ezután még tizennyolc éven át küzdött az előítéletekkel, gyarlóságokkal és ármányokkal. 1780-tól, Mária Terézia halálától kedvezőbb helyzetbe kerültek a vallási ügyek hazánkban. II. József császár 1781. október 21-én kiadott türelmi rendelete nagyban enyhítette az evangélikus egyház elviselhetetlen helyzetét az országban. Több, mint három évtizednyi elnyomatás után újra feléled az egyház. Ezen örömdetes esemény emlékezetére a Szentháromság ünnepe utáni 22. vasárnapon az istentiszteleten felolvasták Pongrácz Boldizsárnak ez alkalomra irt hálaimáját, amelyet egyébként ettől kezdve éveken át felolvastak az istentiszteleteken.

Göröngyös úton - a mai templom felé (1781-1811)

Szent-Miklósi és Óvári Pongrácz Boldizsár (1781-1811) lett ekkor a péteriek földesura. Éveken át volt a pest-békési egyesült esperesség felügyelője. Vallásos buzgalma, az egyház iránti tántoríthatatlan szeretete, áldozatkészsége örökre emlékezetessé tette nevét, nemcsak a péteri egyházban, ezen esperességben, hanem az egész magyar evangélikus egyház történetében is. Ő javasolta a péterieknek, hogy naponta tartsanak nyilvános könyörgést, és ha vasárnap, vagy ünnepnapokon nem tudnának eljutni a szomszéd községek templomaiba, a község jegyzőjénél - aki tanító is volt egyben - Bukovszky Dániel lakásában tartsanak istentiszteletet.

Az akkori hitbuzgó földesúr mindent latba vetett azért, hogy elérje: azokon a környező településeken, amelyeken száznál kevesebb hitsorsosuk van, csatlakozzanak a péteri egyházközséghez, ahol akkoriban csak 78 családfő volt. Addig, amíg erre a bizonyos csatlakozási engedélyre várakoztak, 1782. április 25-én hozzáláttak az egyház újbóli megalakításához, az első imaház és iskolaépület megépítéséhez. Amint Pongrácz Boldizsár a megyei hatóságoknál bejelentette a falu szándékát, vizsgálóbizottságot küldtek ki, amely felmérte, hogy vajon a péteriek képesek-e templomot építeni, lelkészt és tanítót megfelelően ellátni. Bár mindezekről meggyőződhetek, a katolikus klérus hátráltatta a munkálatokat, sőt fel is jelentették a péterieket a Helytartótanácsnál, mondván, Péteriben már egyszer betiltották az istentiszteleteket, s arra most sincsen szüksége a falunak. A maglódi egyházhoz tartoznak, amely különben is csak egy órányira van Péteritől, és egyébként is kevesen vannak. Nem engedélyezték tehát az evangélikus egyház újbóli feléledését a faluban, ám Pongrácz Boldizsár továbbra is kiállt terve mellett.

Amint ezeken a nehézségeken túljutottak meghívták Nógrád megyéből Blázy Sámuel, aki 1783. november 9-től a falu lelkésze lett. Szentháromság utáni 14. vasárnapon szolgált ő először Péteriben abban az imaházban, amely akkorra éppen elkészült.

A Szentháromság utáni 21. vasárnapon pedig Klanicza Márton maglódi és Jakobei Sámuel bényei lelkészek beiktatták az új lelkészt. Több, mint harmincnégy évi üldözés és szenvedés után ismét békében tarthattak istentiszteletet a Péteriben élő evangélikusok. Másfél évi szolgálat után azonban - negyvenhat éves korában - meghalt Blázy Sámuel lelkész. Közben, még 1785. áprilisában megkezdték építeni a parókiát, amelyet azidáig még nem fejeztek be. Amíg nem volt a falunak új lelkésze, Zátoreczky Dániel tanító tartotta az istentiszteleteket. Pongrácz Boldizsár eközben új lelkésztől igyekezett gondoskodni. Egy sikertelen kísérlete után Kreutzbergi Laho János Csehországbeli szuperintendenst sikerült megnyernie a falu lelkészévé, aki 1786. október 21-én érkezett Péteribe, de 1790. november 21-én, 59 éves korában elhunyt. (Ebben az időben készülhetett az orgona, ugyanis az arra való adakozások ebből az időből valók.).

Péteri hatodik lelkésze Füredy György 1791. október 1-jén érkezett ide, s a Szentháromság utáni 17. vasárnapon iktatták be tisztségébe. Ő húsz esztendőn át szolgált itt sikerrel, amikor 1811. március 9-én - életének negyvenkilencedik évében - meghalt. Füredy György szolgálati ideje alatt hunyt el a péteri egyház második alapítója és építője, a már többször emlegetett Pongrácz Boldizsár, akinek nevét nemcsak a péteri evangélikusok, hanem szinte valamennyi magyarországi evangélikus ismeri, áldja.

Blázy Sámuel, Lahó János és Füredy György lelkészek idejében viszonylagos nyugalom, békesség volt a péteri egyházban; tizenhét éven át semmi különös esemény nem történt. Lélekszámban szépen gyarapodott a gyülekezet: 1800-ban például ötven keresztelés, negyven temetés és tizenkét esküvő volt Péteriben. Már 1796-ban hozzáláttak az új templom megépítésének előkészítéséhez; az építkezést azonban 1811-ig elhalasztották különféle okok miatt.

Megvalósult álmom: a felépült templom (1811-1837)

Péteri hetedik lelkészéül 1811-ben választották meg Esztergály Mihályt, akit az év március 24-én iktattak be hivatalába. Az új lelkész nagy lelkesedéssel karolta fel a templomépítés ügyét. Hat éven át biztatta a híveket, aminek az lett az eredménye, hogy 1817. október 31-én egy közgyűlésen úgy határoztak: felépítik a templomot. Földváry Károly földesúr és felesége Pongrácz Éva asszony maximálisan támogatták az építkezés ügyét.

Nagy lelkesedéssel fogott tehát a gyülekezet a templomépítéshez, azonban csakhamar be kellett látniuk, hogy a költségek magasabbak lesznek, mint amit ők elbírnak. Földesuruk Földváry Miklós azonban csak biztatta őket, s az ő segítségével révén újabb kölcsönöket vettek föl, hogy folytathassák a munkát. 1822. és 1831. között nyolc éven át építkeztek egyfolytában, de leginkább csak rontottak-bontottak, nagyítottak, másítottak, s a közbejött akadályok miatt néha évekig szünetelt az építkezés. Mindennek az lett a közvetlen következménye, hogy az addig megbízott Mészáros János urasági gazdatisztól Esztergály Mihály vette át az ügyek irányítását. Ezáltal azonban nemcsak őt, hanem magát az egyházat tették felelőssé a templomépítés ügyeinek intézéséért.

Nyolc évi keserves munkálatok végeredményeképpen felépült a templom, amelyet 1830. augusztus 30-án szenteltek fel színpompás ünnepség keretében. A szép épület a maga egyszerűségében igen magasztos, ritkaságszámba megy egy ilyen kis faluban! A magyarországi klasszicista templomépítészet egyik remeke. Tervezője Zittebart Mátyás bécsi építész, ki Magyarországon Pollack Mihály után a második legjelentősebb mestere volt e stílusnak. A tizenkét méter magasságú, félköríves záródású templomhajó falsíkjait öt-öt szolid, kis bemélyedésű csíkozott, félköríves ablakkeretezés, s négy-négy hasonlóan mélyített, függőleges elválasztó elem tagolja. A homlokzaton kétoldalt felfutó kváderezett falsík veszi közre az egy-egy dór oszloppárral hangsúlyozottan kiemelt, nagyméretű templomkaput, melyek erősen kiülő szemöldökpárkányt tartanak. Fölötte széles, félköríves párkányzattal kiemelt homlokzati ablak látható. A homlokzat egészét fiagerendás alátámasztású, nagyméretű timpanon zárja le a templomhajó magasságában, mely fölött korinthusi fejezetű sarokpillérekkel megerősített, négy oldalt ablakokkal, s fölötté óralappal tagolt torony áll, huszonöt méter magasságban hatalmas kiülésű párkányzattal, azon öntöttvas korláttal, s abból kiemelkedő, henger alakú lanternával, melyet félgömb alakú toronysüveg zár le, a tetején kereszttel. A bejárat fölötti szemöldökpárkányon olvasható három betű: DEO. Ez latinul Isten nevét jelenti, de sokan három szlovák szó rövidítéseként értelmezik: "dom evanjelicki ozdrobenja" (Istennek szentelt ház). A torony tetején lévő vaskorlátos, körbefutó erkélyt - mely korábban a tűzörség helye volt - máig "templomkertnek" nevezi a köznyelv. (A legutóbbi, az 1992-es belső festés során kiderült, hogy eredetileg a templombelső világoszöld volt, az oszlopok, pillérek és hevederek voltak csak fehérek; az oszlop- és pillérfők pedig oxid

(tégla) vörösek voltak. Kívülről eredetileg is fehér volt a templom. Érdemes megjegyezni, hogy az épület százhatvankét éve alatt 1992-ben festették negyedszer belülről.)

A templomszentelési istentisztelet alkalmával még papszentelési szertartást is tartottak, s maga az ünnepség három nyelven - magyarul, szlovákul és németül - zajlott. Rengeteg vendég volt jelen az ünnepi istentiszteleten. A szabadban ettek-ittak, ágyúk dörögtek, pesti tüzérezekar szolgáltatta a zenét, ökröt sütöttek, s szabadon mérték a bort mindenkinek. Nem volt tehát olcsó multság maga az ünnepség sem, amit bizonyít az is, hogy újabb kölcsönöket vett fel a gyülekezet. Az anyagi gondok pedig azután csak egyre nőttek. Olyannyira, hogy az adósságokból per lett, a mesteremberek folytonosan zaklatták követeléseikkel az adóssokat. A tartozások kifizetése újabb kölcsönök felvételéhez vezetett. Maga a templom építése körülbelül tízezer forintba került, s ebben olyan költségek szerepeltek, mint például a kő, a téglák, a mész ára, az asztalos, a kovácsmunkák, a festés, a mázolás, a harangöntés, a toronyóra, a lakatos munkák és számos egyéb költség. De ebben az összegben nem szerepeltek bizonyos felszerelések úgy, mint a harangok, mert ezek már akkor léteztek (csak a megrepedt nagyharangot öntötték újra), nem szerepelt az orgona felállításának költsége, a napszámások munkabére, fuvar költségek, a torony keresztje, (amelyet például nagyjából egy bizonyos nyereségből vettek), valamint oltári díszek, egyházi szent-edények, az oltárkép és más kisebb felszerelések.

1830-tól kilenc éven át tartottak a folytonos zaklatások, perek, amelyek mind-mind az adósságok miatt voltak. Esztergály Mihály lelkész, aki önhibáján kívül került ilyen kellemetlen helyzetbe, huszonnégy évi fáradságos, aggodalmas, de emlékezetes és érdemtelen működése után 1835-ben a csomádi gyülekezethez szegődött, ahol szintén huszonnégy éven át szolgált.

Nem sokkal Esztergály Mihály lelkész Csomádra költözése után, 1837. október 1-jén elhunyt Földváry Miklós földesúr is, aki a péteri egyház főpártfogója és legfőbb támogatója volt. Kétszeres szomorúság gyötörte a péterieket ekkor, ugyanis nem volt, aki Földváry Miklós nyomdokaiba lépjen, s tovább viselje a gyülekezet hatalmas anyagi terheit.

A terhek, küzdelmek félszáz esztendeje (1837-1887)

A péteri evangélikus egyház hatalmas adóssága és annak fizethetetlen kamatai évről évre szaporodtak. 1838. szeptemberében péteri küldöttség utazott Bécsbe audienciát kérve Ferdinánd királytól, aki meghallgatván kérésüket, segített rajtuk. Számadási jegyzőkönyvek bizonyítják, hogy 1836 és 1856 között mennyit kéregettek össze, s fizettek vissza az adósságokból a péteriek. Ezt látván a hívek is egyre inkább hozzájárultak az adósság csökkentéséhez. Ebben az időszakban - pontosan huszonegy éven keresztül, 1835 és 1856 között - Schnell Károly volt a gyülekezet lelkésze. Az ő szolgálata alatt épület 1854-ben az első iskola helyén a második iskolaház.

Amikor 1856-ban Schnell Károly lelkész a vadkerti egyházba távozott, megürült a lelkészi állás Péteriben. Ekkor, 1856. október 1-jén foglalta el hivatalát itt Dobronyovszky Károly lelkész, aki 1847 és 1850 között a Nógrád megyei Szécsényben, majd 1850 és 1856 között a Hont megyei Kis-Csalomiában szolgált. Péteriben 1856. november 16-án iktatta be Melczer János rákoskeresztúri és Kemény Sámuel maglódi lelkész.

Dobronyovszky Károlynak is sokat kellett küszködnie az adósságterhekkel. Ennek ekkor már nem csupán az egyház volt az oka, hanem a sok-sok kedvezőtlen körülmény, a mostoha évek, a templom többszöri javítása, a szükséges egyházi építkezések, amelyek mind-mind tetemes összegeket vettek igénybe, s ezáltal az adósság törlesztés mindig csak elmaradt. És most álljon itt néhány konkrét tény, amely nemcsak a gyülekezet tagjait, hanem Péteri egész lakosságát keserítette az idő tájt.

1859. július 24-én például olyan nagy vihar és jégeső volt, amely az egész évi gabona- és szőlőtermést tönkretette. 1862. május 7-én pedig az 1854-ben újonnan épült iskolaépület égett le. Az 1863-as év végzeteljes volt Péterire nézve: június 20-án olyan jégeső pusztított a községben éppen az aratás előtt, hogy az egész évi termést tönkretette. Emiatt a péteriek kénytelenek voltak az Első Magyar Pesti Takarékpénztártól 4000 forintot, a kormánytól 380 pozsonyi mérő vetőmagot, egyesektől nagy uzsorára pénzt és kenyérré válót kölcsönkérni.

1864-ben a toronyórát kellett javítani; az 1866-os országos fagy pedig csaknem véginségre juttatta az egyházat. Ebben az évben jegyzik föl azt is, hogy most már halaszthatatlan a templom renoválása; például a tető cserepe már olyan rossz állapotban volt, hogy kénytelenek arra költeni.

1868-ban újabb csapás érte a községet. Október 7-én reggel tűz ütött ki a kovácsműhelyben, s a nagy szél néhány perc alatt húsz házat gyújtott meg a melléképületeken kívül. Nagy volt a kár, hiszen ősz lévén minden ház teli volt gabonával, takarmánnyal és egyéb betakarított terményekkel. Azt lehet mondani, hogy az egész éven át véres verejtékkel szerzett javak porrá égtek. (Ebben az évben ez már a második tüzeset volt, és két ízben pedig olyan jégeső sújtotta a határt, hogy a termés fele odaveszett.)

1869-ben a templomot és az iskolát kellett javítani és a templomi csillár is igen sokba került. 1870-ben az orgonát javították. 1872-ben az urasági magtárért fizetett az egyház tetemes összeget, amelyet iskolának vásároltak meg. 1873-ban nagy kolerajárvány dült Péteriben. Ebben a szomorú esztendőben alakították teljesen újjá a parókiát.

1879 azért említésre méltó dátum, mert ez év december 29-én választották meg Pittner Dénest az egyház rendes tanítójának, aki hosszú évtizedeken át látta el a tanítói feladatokon kívül a kántori teendőket és az egyházi jegyzői szolgálatot is. 1879-ben a régi templomból új iskolaházat alakítottak ki, s ez szintén nem volt olcsó dolog. Az épületben egy tanterem és kántortanítói lakás volt. Ehhez hozzájárult Földváry Elekné, gróf Teleki Júlia, aki még abban az évben szép családi sírboltot építtetett a péteri temetőben.

1880-ban a már évek óta nem működő toronyórát javították s helyezték használható állapotba.

A rákövetkező évben újabb feladat hárult az egyházra, amit sürgősen meg kellett oldaniuk. Betelt ugyanis az "új" temető, és ezért az "ó-temetőt" kellett kapuval ellátni, s rendezni úgy, hogy az ismét használható legyen.

Még egy lényeges dolog történt ebben az esztendőben az egyház - s persze a falu - életében is. Arról döntött a presbitérium, hogy hetente egyszer magyar nyelvű gyermek istentiszteleteket tartanak a szlovák istentiszteletek mellett. Majd néhány csendes év következett.

Az ezután említésre méltó esemény szomorú: az egyház egyik leghűbb munkása Dobronyovszky Károly, aki harminc éven át volt lelkésze ennek a gyülekezetnek, ebben a nyugodt, és felfelé ívelő időszakban hunyt el, s 1886. szeptember 29-én kísérték utolsó útjára a temetőbe.

Az új évszázad első fele (1887-1950)

Eddig az időszakig a Dobronyovszky Károly lelkész által irt, és fia, Dobronyovszky Gyula lelkész által 1890-ben kiadott összefoglaló munkából merítettük információink nagy részét. Ettől az időszaktól kezdve azonban pusztán a presbitériumi jegyzőkönyvek állnak rendelkezésünkre hiteles hírmondóul.

Kicsiny gyülekezetünknek állandó gondot jelentett a templom, a parókia, az iskola, és a tanítólak folytonos rendben tartása, állagának megóvása. Szinte évente kellett valami kisebb-nagyobb javítást végezni ezeken az épületeken, s bizony az erre való pénzt nem tudták egykönnyen előteremteni. 1894-ben Dobronyovszky Gyula lemond lelkészi tisztéről; a papi földeket bérbe adják; a "kisebb" temetéseket a tanító végzi, a "prédikációs" temetésekre pedig valamelyik szomszéd lelkészt hívják. Mindeközben folyik a templom renoválása, s amíg elkészül, addig az iskolában vannak az istentiszteletek. Augusztus végére minden elkészül, majd előkészítik a lelkészválasztást, amely annál is inkább nagy esemény volt, hiszen akkor Péteri, Mende, Monor és Gyömrő evangélikusai egyetlen gyülekezetet alkottak. 1894. október 14-től Sárkány Bélát, a volt pilisi segédlelkészt választja a gyülekezet lelkipásztorául; az ezt követő évben Földváry Elemér lemond egyházi felügyelői tisztéről. Ekkor - 1895-ben - változtatnak a halottaknak járó harangozás szokásain is, amely nagy valószínűséggel (mivel ezután utalás nincs rá) azóta is ugyanúgy van érvényben.

1896 a millennium éve, a magyar honfoglalás ezredik évfordulója tiszteletére, mint szerte az országban, Péteriben is tartanak ünnepi istentiszteletet, iskolai ünnepséget, s még emlékfákat is ültetnek a templom előtti térre. Ebben az esztendőben kérte csatlakozását a mendei leányegyházhoz Tápió-Süly, Szecső és Kóka evangélikussága.

Az ezt követő három évben olyan kisebb munkálatokat végeznek, mint toronyóra javítás, parókia tatarozás, a torony erkélyének megjavítása, a templom előtti bűzössé vált kút betemetése, az orgona javítása.

1906-ban a Pest vármegyei közigazgatási bizottság iskoláink túlszűfolttsága miatt arra kötelezte az egyházközséget, hogy három éven belül létesítsen harmadik tantermet és persze tanítói állást, tanító-lakással együtt. S bár ennek nagy szükségét a gyülekezet is érezte, igen nagy anyagi megterhelést jelentett számára. Jelzi ezt az is, hogy éveken át húzták-halogatták a dolgot. Ez alatt az idő alatt persze a költségek nőttek-nöttek. Míg 1906-ban négyezer koronáért vásárolták meg a falu közepén álló "Rosenberg-féle" házat, addig három évre rá csak az átalakítási költségek hétezer ötszáz koronára rúgtak.

Közben, az egyház már-már állandósult gondjai mellé egyéb is járult; Pittner Dénes tanító megbetegedett, s a lelkésznek kellett őt helyettesítenie. S ezért persze találni kellett megfelelő személyt a jegyzői és kántori feladatok ellátására is. Pittner Tanító úr harminchét évi hűséges szolgálat után végleg befejezte működését, nyugalomba vonult. Éppen akkor, amikor végre megépült a Petőfi Sándor utcában a két tanteremből és a kántortanítói lakásból álló evangélikus iskola. Ekkor Pisch Gyula lett az egyházi jegyző és Németh Jolán a tanító.

Az 1914-és esztendőben több említésre méltó esemény is történt a faluban. Még az év elején Szarvasra távozott Bartos Pál lelkész, aki után 1914. márciusától harmincegy éven

keresztül Csaba Gyula volt községünk lelkipásztora. A háború szele elért ebbe a faluba is; augusztusban számos fiatal vonult hadba.

1924. végén új tanítót választottak Huber Zsigmond személyében. És ettől az évtől egyre jobban kiéreződik a leírásokból, mennyire igyekezett a gyülekezet, hogy a templom százéves évfordulójára - 1930-ra - összegyűjtsön annyi pénzt, ami a külső és a belső tatarozáshoz elegendő lesz. Ezért javasolták például, hogy kérjenek országos gyűjtési engedélyt. Ezen kívül további gyűjtés szükségeltetett a harangok újbóli beszerzése érdekében. S bár már 1927-ben adnak hírt a jegyzőkönyvek, hogy elkészültek a harangok - sőt a harangszentelési ünnepség időpontját is kitűzték már - mégis, majd csak a rákövetkező évben lesz teljes a harangok sora; akkor veszik meg a kisharangot is. (Ebben az időben - 1927-28-ban - egyébként egy másik látványos változás is történt a község életében: jól járhatóvá vált a Maglód és a Péteri közötti útszakasz, valamint ekkor kövezték ki a falu főutcáját, a Petőfi Sándor utcát is.) Nevezetes még ez az év arról, hogy ekkor veszik fel a műemlékek sorába egyedülálló templomunkat.

Mivel ebben az időben - 1928-29-ben - már több, mint kétszáz gyermek zsúfolódott össze az iskola három tantermében, szinte elengedhetlenné vált egy negyedik tanterem megépítése, s egy negyedik tanítói állás biztosítása is a diákok megfelelő oktatása érdekében. De amíg ezek megvalósultak majd hét évnek kellett eltelnie. Hiszen előtte még az egyházra az az óriási feladat hárult, hogy a templom százéves évfordulójára mindent rendbe tegyen. S elkövetkezett az 1930-as esztendő, amikor volt tennivaló bőven: a toronyfeljáróhoz új lépcsőt készítettek, óratokat csináltattak, lebontották az orgona háta mögötti részt. A templom tetején lévő kereszt a levételkor szétesett, ezért újat kellett gyorsan csináltatni, javították a toronyórát, villámhárítót szereltek és még bizonyára számos olyan munkát is elvégeztek, amelyekről az egyházi jegyzőkönyvek sem tesznek említést. Érdekes és szép dolog, hogy éppen a templomunk fennállásának századik évfordulóján döntött arról a presbitérium, hogy ezentúl vasárnaponként délelőtt magyar, délután pedig két nyelven (magyarul és szlovákul) tartanak istentiszteleteket. Ebben az esztendőben szabadult meg a gyülekezet attól, az éppen száz éves nyomasztó adósság tehertől, amelyet a templomszentelési ünnepség óta viseltek.

1934-ben meghalt Pittner Dénes az egyház egykori kántortanítója, s ebben az évben választják meg Csaba Gyula lelkeszt tanügyi alesperessé az egyházmegyében.

Továbbra is nagy szükség van újabb tantermek létesítésére, hiszen az 1792-ben épült épületben már-már lehetlenné válik a tanítás. Ám, ha már tanterem épül, akkor két tanítói lakásra is szükség van. Minderre azonban nincs elegendő pénz, úgyhogy államsegélyt kérnek az építkezéshez. Ebben az időben - 1936-ban - történik változás az egyházi felügyelői tisztségben is: ekkor halt meg ugyanis Földváry Elemér, akinek vejét, Földváry-Boér Benedeket javasolják felügyelőnek.

A II. világháború kitörésének évében - 1938-ban - szintén több fejlegyezni valója volt az egyháznak. Rögtön januárban például szinte kétségbeesetten fogalmazzák meg, hogy az egyház nem tudja tovább teljesíteni kötelességét, ha tagjai nem fizetik az adót. Szomorú hír a krónikából, hogy ebben az évben hal meg a nemrég megválasztott felügyelő Földváry-Boér Benedek, akinek helyét Boér Elek tölti be. S persze megkezdődnek a háborúval kapcsolatos szomorú hírek, a hadba vonulások, amelyek nemcsak a gyülekezet életére hatnak ki, hanem természetesen az egész faluéra, az egyes családokéra egyaránt.

Miközben szinte állandó anyagi nehézségekkel, az egyházmegyei közgyűlés utasítja a péteri egyházközséget, hogy találjon megoldást egy újabb tanteremre, ugyanis az egyik már alkalmatlan az oktatásra. Az ezt követő években egyre nyomorúságosabbá válik az egyház anyagi helyzete; állandó adóhátralékok terhelik az egyháztagokat, sor kerül ügyvédi felszólításokra, letiltásokra, végrehajtásokra is. Közben pedig dúl a háború, s a rendkívüli helyzetre való tekintettel az egyházi tisztségviselők mandátumait is meghosszabbítják.

Közben - mivel a pénz egyre értéktelenedik - Földáry-Boér Benedekné javasolja, hogy a korábbi nagytételű adományokat gyülekezeti ház alapjaira használják föl. Ekkor -1943-ban - még zsindeyes a templom teteje, de már olyan rossz állapotban van, hogy muszáj rendbe hozni. Pedig ekkor is nagyon szegény a falu, nagyon szegény a gyülekezet: 88 adóhátralékos ellen ügyészi felszólítás van érvényben, s szinte már a tanítókat sem tudják fizetni. Vita indul az egyházi javadalmakról is, ám Csaba Gyula lelkész a békesség kedvéért kevesebb fizetségbe is beleegyezik. Sőt felmerül az is, hogy adják át az iskolát a község kezelésébe, de mivel az egész falu evangélikus, úgy ítélik meg szükség van az iskolára, bármekkora teher is az anyagilag az egyháznak.

Azután elkövetkezett az a bizonyos május elseje - 1945-ben - amikor a harminc éve szolgáló lelkész, Csaba Gyula eltűnt. "Policárok" zörgették föl éjjel a parókiáról, s néhányan tudni vélik, hogy bestiális módon meggyilkolták, emberi mivoltában meggyalázták, testét megcsónkították, majd valahol a környéken elásták. A hírhedtté vált gyömrői gyilkosságok áldozatai közé sorolják halálát, amelyről talán soha nem fog kiderülni - s mindannyiunk számára közismertté válni - a teljes igazság. Még az egyházi jegyzőkönyvek is "hallgatnak", s 1945 júliusában szűkszavú, tényszerű megállapításként közlik Csaba Gyula eltűnését.

Miután a tragikus körülmények között eltűnt Csaba Gyula lelkészt az egyházi bíróság kényes politikai héttére okán hosszú huzavona után nyugdíjazta azzal az indokkal, hogy "szolgálatát ellátni nem tudja", semmilyen hivatalos dokumentum róla nem lévén, 1948. októberében rendes lelkésszé választották Szende Ernőt, aki már 1946. szeptemberétől a péteri gyülekezetben szolgált.

A háború utolsó napjaiban hat héten keresztül a falu határában álló front sok kárt okozott a lakóépületekben, s az egyházi épületekben egyaránt. Amint lehetett, azonnal hozzáfogtak az épületek rendbehozatalához; 1946-ban például az egyházi iskola felszerelésének pótlásához, s épületeinek helyrehozatalához, hogy az oktatás folyamatossága megmaradjon.

Ezt követően a gyülekezet azonnal hozzálátott a templom háborús sérüléseinek kijavításához is. A templomtorony "kertjében" (felső erkélyén) a front időszakában a helyi német hadvezetés egy géppuska-állást épített ki, mely a környéket pásztázta. A templom és a templomtorony ezért a szovjetek állandó célpontja volt Budapest megközelítésekor, bekerítésekor. Az állandósult tűzpárbajban ezért a templom tizenhét belövést kapott, míg egy, a mai négyes főút felől indított akna - érintve a torony sarkát - ki nem lőtte az állást. A szemtanúk szerint a templom melletti fákra hullottak a gépfegyver alkatrészei és kezelői. Csodának mondható, hogy az akkor még faszindelyes fedésű templom nem gyulladt ki és égett le ebben a helyzetben; s minden nyomorúság mellett öröm volt a gyülekezetnek, hogy nem sokkal később 1947-ben kijavíthatta a sérüléseket, s a faszindelyt palára cserélhette az épületen. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium kétezer forintot adott a templom palával való befedésére, s ugyancsak ennyivel járult hozzá a helyben készítenő iskolapadok beszerzéséhez.

Háborús események és következményei Péteriben (1848-49; 1914-18; 1934-45)

Az 1848-as szabadságharcról községünknek mindössze néhány említésre méltó emléke, eseménye maradt. Szeberényi János, akkori Bánya-kerületi evangélikus püspök rövid levelében buzdítja és lelkesíti a papságot és híveit, hogy álljanak a haza védelmére.

Színhagyomány szerint a '48-as forradalomnak Péteriből is voltak résztvevői. 1876-os feldolgozás szerint Péteriből harmincötven jelentkeztek nemzetőrnek.

Az első világháborúban (1914-18) nagyapáink, dédapáink közül meglehetősen sokan vehettek részt, hiszen 48-an voltak, akik életüket vesztették a háború poklában. Nevüket templomunk belső falán márványtáblákon őrzik, melyeket lélekemelő és megható gyász-emlékünnepély keretében avattak 1921. május 10-én.

A második nagy világégés (1939-1945) községünkben is sok, máig ható fájdalmat, szomorúságot okozott jó néhány családnak. A német és szovjet csapatok több hétig tartották tűzpárbaj alatt a települést, melynek 1944. november 14-én lett vége a lakosság nagy megkönnyebbülésére. A község több épületét tűzérési találat érte és a heves harcnak többen áldozatai lettek a front átvonulásának keserves napjaiban.

1944. őszén a hadi helyzet alakulása szükségessé tette, hogy a hatóságok megtegyék az intézkedéseket a veszélyeztetett lakosság életének megmentésére, az anyagi javak biztonságba helyezésére. Farkas Ferenc vezérezredes 1944. november 1-jén - mint országos elhelyezési Kormánybiztos - adta ki "A lakosság és az országos fontosságú anyagkészlet hátravonása" címet viselő rendeletet. Az utasítás felsorolta azokat a településeket, ahonnan el kellett költözni a lakosoknak. Pest megye több járására is vonatkozott a rendelet. Az abonyi járás lakóinak Veszprém megyébe, a zirci járásba kellett áttelepülniük, Nagykőrös lakóinak a veszprémi járásba jelölték ki átmeneti elhelyezést. Néhány nappal később már új rendeletet kellett kiadni, ez a főváros környéki falvakat érintette. A november 11-én kiadott utasítás "harcvonal közelébe fekvő, így a hadműveleteket gátló és amellet a harcok által veszélyeztetett községek lakosságának teljes áttelepítését rendelte el. E községek: Dunaharaszti, Soroksár, Pestszentimre, Pestszentlőrinc, Vecsés, Üllő, Ecsér, **Péteri** és Monor" A rendelet szerint a kiürítést az érintett községekben november 25-ig kellett befejezni. Mivel gépkocsi vagy vasút alig állt rendelkezésre, a lakóknak jórészt gyalog kellett a kijelölt helyre menniük, az utasítás szerint napi "15, legfeljebb 20 kilométeres szakaszokban."

Szerencsére a hadi helyzet alakulása miatt a kitelepítésre már nem került sor Péteriből!

Békésebb idők (1950-1988)

A rendszerváltás a gyülekezet helyzetét is erősen befolyásolta. Intézményeit és javadalmainak nagy részét államosították. 1945-ben így került állami tulajdonba mintegy száz magyar hold szántó és zöldségeskert (a ma is "paptanyának" nevezett terület), egy jelentős szőlős pincével az Óhegy oldalában, melyek addig túlnyomó többségben biztosították a helyi iskola és egyház működésének anyagi feltételeit. 1948-ban pedig két iskolaépület és három tanítólakás, összességében közel kétezer négyszögöles lelkési javadalmi föld, a templom, a temető és a parókia kivételével. Ugyanakkor rendeletileg megszüntették a kötelező egyházadót is, s ettől kezdve a gyülekezet életének csak a személyileg és összegében is önkéntesen vállalt egyházfenntartói járulékok, adományok jelentették az anyagi alapját, mint ahogyan ez ma is van. Mindezek ellenére maradt annyi lelki és anyagi ereje az egyházközségnek, hogy az ősi lelkészlakást, parókiát még abban az esztendőben renoválja.

Ugyancsak a gyülekezet életéből adódik adat a következő két esztendőből. 1951-ben a lelkészlakást belülről korszerűsítette az egyházközség, majd 1952-ben a templom orgonájának felújítását végeztették el Zalánfy Aladár orgonaművész és orgonaépítő irányításával.

Az 1950-es évek második felében a gyülekezet óriási munkába fogott. 1958-ban külsőleg, majd 1959-ben belülről tatarozta a templomot dr. Kotsis Iván egyházi főépítész és Nagy Elemér az Országos Műemléki Felügyelőség akkori mérnöke irányításával. Ugyanakkor - 1959-ben - elkezdték a temető bekerítését, amelyet 1960-ban fejeztek be.

A következő tíz esztendő lassú indulást hozott a fejlődésben. A volt Földváry-Boér kastély megmaradt épülete 1962-ben kapta meg mai, végleges hasznosítási profilját: művelődési házzá lett. Ekkor létesült benne máig működően a községi könyvtár is.

1965-66-ban alakította ki a község a temető mai ravatalozóját: a Földváry család szép késő-klasszicista kriptáját kétoldalt egy-egy toldalékkal, a hűtőházzal és szerszámos kamrával bővítette.

Az 1970-es esztendők elején a Rákóczi termelőszövetkezet jelentett sok segítséget az evangélikus gyülekezetnek, a hívek áldozatkész összefogásával és a falu egészségének kiemelkedő adakozásával együtt abban, hogy hozzákezdhetek a már javíthatatlanul megrokkant lelkészlakás helyett egy új (a mai) parókia megépítéséhez. A szükséges anyagiak előteremtésében, a munka szervezésében és végzésében kiemelkedő szerepe volt Szende Ernő lelkésznek, aki betegsége, és hajlott kora ellenére - családjával együtt - vállalta az ezzel járó törődéseket. Jól látta, hogy az új parókia felépítésével kaphat majd csak új lelkészt az egyházközség, s lehet jövője a gyülekezetnek. 1971. augusztus 20-án kezdték kiásni az alapokat, majd 1972. december 9-én vehette birtokba az új emeleti lakást a lelkészcsalád.

A következő esztendőben készült el a parókia épületének földszintjén a gyülekezeti terem. Ettől kezdve végre fűtött helyen tarthatták az istentiszteleteket telente. 1974-ben a termelőszövetkezet támogatásával készítették el a templom előtti és melletti tér, valamint a Földváry-Boér kert parkosítását a mai formája szerint, valamint vízvezetékét építettek ki a temetőben a szövetkezet tanyájának kútjával összeköttetésben. Hasonló segítséggel készült el 1975-ben a lelkészlakás kerítése.

A gyülekezet 1977-ben villamosította a harangokat és az orgonát a helyi adományokból, majd 1978-ban elvégezte a parókia külső vakolását, színezését.

1982. augusztus 30-án nyugalomba vonult Szende Ernő lelkész hosszú, harminchat évi szolgálat után, s családjával együtt Gyömrőre költözött. A gyülekezet dr. Foltin Brunó fiatal lelkészt választotta meg a további szolgálattételre ettől az időponttól, aki akkor már - az év elejétől - a mendei gyülekezetnek is megválasztott lelkésze volt. A gyülekezeti központ azonban - hála az itteni korszerű és új parókiának - Péteriben maradt. A két gyülekezet - bár mindkettő megtartotta önállóságát - e lelkészi perszonalunióban újra az 1924. előtti kapcsolatba került: közös lelkésze lett.

Az új lelkész érkezése felvillanyozta a község életét. Új erőre kapott az addig is oly sok szép eredményt hozó emberi összefogás az egyházközségen belül és kívül. 1983-ban a megújult és kibővült presbitérium vezetésével rendbe tették a parókia kertjét és udvarát, ahol még a régi lelkészlakás maradványai heverték addig. A gyülekezet megszólítva a község népét, a környező vállalatokat, a monori nagyközségi tanácsot, hozzalátott a temető újraformálásához; kialakították az utakat, sóder és salakburkolattal látták el azokat, a ravatalozó előtti területet lebetonozták társadalmi munkában. 1984-ben ugyanezt folytatták, s egyben nekiláttak a nagy álm és reménység megvalósításához is: a leromlott állapotú műemlék templom renoválásának előkészítéséhez. Ekkor készítették hozzá a tervdokumentációt Nagy Tibor budapesti építészmérnök megbízásával.

Ugyanekkor érintette a gyülekezetet az egész magyar evangélikusság nagy eseménye is, a Lutheránus Világszövetség VII., budapesti nagygyűlése, öt tagú külföldi püspöki delegációt fogadva.

1985. szomorú esztendeje volt a gyülekezetnek és a községnek. Meghalt Szende Ernő volt lelkész, akit korán elköltözött fia mellé temettek nagy részvét mellett a péteri temetőben.

Amugyan ebben az évben, a templomrenoválás további előkészítése mellett újabb nagy és merész vállalkozásba is kezdett a gyülekezet. A háború befejeztének negyvenedik évfordulójához kapcsolódóan egy, a II. világháborúban elesett falubeli áldozatok emlékét őrző emlékhelyet és emlékművet készítettek a temetőben dr. Foltin Brunó lelkész szobrászi terveivel és kivitelezésével, melyhez kiemelkedő segítséget nyújtott a községnek és gyülekezetének az akkori járási vezetés, a Hazafias Népfront helyi és nagyközségi szervezete, valamint a monori tanács vezetősége. Eme elszánt egyet akarásnak volt köszönhető, hogy az akkori időkben szinte elképzelhetetlen emberi összefogással elkészülhetett, s 1986. november elsején szép ünnepély keretében felavathatták - az országban elsőként - a harminckét helyi katona áldozat emlékét őrző emlékművet és emlékhelyet.

1986-ban kezdte ugyanakkor a gyülekezet a templom külső renoválását is. Megújult a torony, újra cserélték a templomtetőn a teljes bádogzatot és palaburkolatot, s vörösfenyő rönköket hoztak a Zala megyei Órimogyorósd mellől, melyből a templomra - a régiak mintájára - újablakokat készítettek 1987-ben. Ebben az évben készítette a gyülekezet a lelkész terve szerint azt a vas állvány-rendszert is, mellyel - lényeges költségkíméléssel - a külső, majd 1992-ben a belső renoválást befejezhette.

A község lakossága emberi és közösségi önmagára találásának, megerősödésének újabb jelei és tényei voltak, hogy 1987. december 7-én a helyi Hazafias Népfront szervezésében megalakult a Nyugdíjas Klub, az egyházközség mellett a második legnagyobb létszámmal bíró önszerveződő közösség, mely az ősi hagyományok felelevenítésével, népi tánc csoportjával és énekkarával, sok jeles programjával erősítette és máig erősíti a falu identitás-

tudatát, és távolabbi szerepléseivel a jó hírét. 1988-ban ért végére a gyülekezet a templom külső renoválásának is, melyhez kapcsolódóan megépítették a parókián az óvoda felé eső kerítést, bővítették a melléképületeket, a Ferihegy mgtsz-től adományozott kisméretű gránitkövel kirakták a templom előterét. Az ünnepélyes átadás szolgálatát dr. Hartami Béla püspök, és Keveházi László esperes végezte 1988. szeptember 3-án.

Új idők kezdete... (1989-től napjainkig)

A következő évek az új idők szelét, a rendszerváltozás kialakulását sejtették községünkben is. A péteri és a mendei evangélikus gyülekezet újabb, jelentős szolgálatba kezdett ebben az időben. 1989. karácsonyától - az új lehetőségekkel élve - megjelentette (a Magyarországi Evangélikus Egyházban elsőként) helyi gyülekezeti és közéleti újságját "Hírharang" címen, mely 1991. májusáig rendszeresen jelent meg ünnepkörönként a lelkész szerkesztésében.

1990. a formálódó új rendszer országos és helyi kialakulásának lehetősége, az országos és helyi választások időszaka volt, mely egyben a falu népe számára is az átalakulás reménységét is hordozta. Megszűnt a Hazafias Népfront a községben is, viszont megalakult a Polgári Kör, a Kisgazda Párt és a Magyar Demokrata Fórum helyi szervezete, majd a Szövetség Péteriért független társadalmi szervezet. Ezt követően megalakult a Faluvédő Egyesület és életre hívták a Faluszépítő Egyesületet.

A Földvály-Boér család rövid története

A Földvály család története szinte összeforrt községünk történetével.

A Földvály család a kalocsai érseknek Dunaföldváron honos familiárisai közül a XIV. század végén Solt-széken lett birtokossá. A legkorábban említett családtag Henrik. 1429-ben a fajszi egyházi nemesek ispánja. Utódai közül Mátyás 1562. augusztus 9-én nyert Miksa királytól Bécsben kelt nemességerősítő címeres levelet. A család különösen büszke a nemesi levél szövegére, amelyben szó szerint ez áll: „elsősorban a hazáért és másodsorban a királyért teljesített szolgálatáért”. A család leszármazása ettől az időtől szakadatlan. Ekkor már a lutheri evangélikus hitvallás követői. Bálint fia, I. Mihály vette nőül Bernátfalvi Bernát Zsófiát. Fiuk, György 1644-ben már mindkét előnevet használta. Pest megyei birtokaik közül a cibaki és a dunavecsei uradalmakat 1646-ban családi közbirtoknak nyilvánították, amelyek felosztására csak a XIX. század végén került sor. A család előrelátását, optimizmusát bizonyítja a 150 éves török uralom alatt tanúsított gondolkodása is, miszerint idővel Heves, Nógrád, Hont és Győr megyében is birtokossá lettek. Főként Pest és Heves vármegyének, századokon át számos főispánt, alispánt és vármegyei tisztségviselőt adtak, továbbá magas rangú katonák, bírák diétai követek, országgyűlési képviselők és felsőházi tagok kerültek ki soraikból.

Földváry Miklós honvédtisztnek három gyermeke született: Tibor, Valéria és Elemér.

Földváry Tibor, a magyar sport első Európa bajnoka volt, műkorcsolya Európa bajnok lett, majd a műkorcsolya versenyszabályainak kidolgozója, egyébként remekül festett, tanult Munkácsy Mihálynál is. Márvány emléktáblája ma is a budapesti műjépgálya falán található. Temetésére még Stockholmból is küldtek koszorút.

Földváry Valéria gróf Csáky Károly külügyminiszter felesége lett.

Földváry Elemér pedig 1862. május 25-én született Pesten, s 1936. március 1-jén hunyt el Budapesten. Az államtudományok doktora, országgyűlési képviselő, Pest- Pilis-Solt-Kiskun vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagja, az országgyűlés felsőházának választott tagja, a Pest megyei Evangélikus Esperesség felügyelője, s a Johannita lovagrend egyik legrégebbi tagja volt Magyarországon. Saját birtokán élt Péteriben, s feleségül vette Osztróczky Elzát. Földváry Elemér szívén viselte a Péteriek sorsát, sokan fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal a faluban.

A templommal éppen szemben álló egytornyú épületben lakott Földváry Elemér családjával, s itt laktak később az ő gyermekei, unokái is. A kastélyról annyit tudunk, hogy részben a XVIII. század második felében, részben pedig a XIX. század legelején épült, „U” alakú, földszintes épület volt. (Ma „L” alakú. A XVIII. század közepén a földesúr, Bohus Dániel volt a kastély, itt tartották az istentiszteleteket.

A középső épületrész udvari homlokzata nyolctengelyes, füles ablakokkal, kőkeretes ajtókkal. Az épület előtt vasoszlopos tornác volt, a helyiségek boltozatosak, tetőzetén háromszögű oromzattal díszített ablakok voltak. A baloldali épületszárny utcai homlokzata tíztengelyes, középen mellvédes tornác volt, oldalhomlokzatán emeletes kis torony található.

A család ma élő leszármazottaitól tudjuk, hogy a világos sárga színű kastély 23 szobából, több WC-ből, fürdőszobából, mahagóni borítású folyosókból, kamrákból állott. Az épületet kis út és kiskapu kötötte össze a gazdasági épületekkel. Volt nyúlketrec, disznóól, istálló, kocsiszín és műhely, ezek mind egy ugyanolyan „U” alakú épületben, mint maga a kastély, nagy udvarral kúttal, eperfákkal. Maga a kastélykert is szép, rendezett volt: utakkal átszőve, a tenispálya mellett nagy hársfák, mindenütt kerti bútorok, az épület vadszőlővel volt befuttatva. Elöl a tornácnál glicíniával. Az „U” alakú épület belső nagy pázsitján két hatalmas fenyőfa állott, sok-sok rózsafa, muskátli díszítette a kertet, a házat. A terasz vadszőlővel volt befuttatva. Az utcafronti bejáratnál pedig kőből faragott szfinxek fogadták a látogatókat.

Érdekességként említjük meg ezen a helyen, hogy ebben a kastélyban forgatták 1941-ben Kalmár László rendezésével a Szűcs Mara házassága című magyar filmet Szörényi Évával, Páger Antallal és Perényi Lászlóval a főszerepben. Ezután szomorú események történtek a kastély életében: a II. világháború után az épület egyik szárnyát teljesen széthordták, a berendezési tárgyakat elvitték, az épület állaga teljesen leromlott, a fákat kivágták, az utakat megszüntették, a gyönyörű vaskaput eltávolították, a szfinxeket lebontották. Egyedül a torony menekülhetett meg, akkori lelkésznek, Szende Ernőnek köszönhetően, aki nem engedte lebontani. A kastélyban 1962-től művelődési otthon kapott helyet, működött benne óvoda is egy időben, jelenleg pedig szintén művelődési ház – szakkörök működnek benne iskolások számára, ünnepeket, szüreti és farsangi bálakat tartanak itt, és lakodalmak számára is bérbe vehető. A Földváry család ma élő leszármazottaitól tudjuk, hogy jelenleg is folynak kutatások a kastély származásáról, koráról, hiszen eredetéről ma is olyan keveset tudni.

Földváry Elemérnek három gyermeke született: Miklós, Erzsébet, Éva.

Földváry Miklós harcolt az első világháborúban, s kézsebesülés érte, amiért hazaengedték volna, de ő nem akarta elhagyni társait: majd halálos lövést kapott, a háború hősi halottja lett.

Földváry Erzsébetről, az idősebbik leányról annyit tudunk, hogy Losoncra ment férjhez Szilassy Bélához.

Földváry Éva, a kisebbik leány pedig férjhezmenetelekor kormányzói engedéllyel, „fiúsítva” lett, ami azt jelentette, hogy férje Boér Benedek – aki egy régi nemesi családból származott Erdélyből – fölvehette a Földváry nevet, s így jött létre a Földváry-Boér dupla vezetéknev.

(Kis kitérőként említést kell tennünk a Boér családról is, amelynek története még messzebbre nyúlik vissza, mint a Földváry családé. A havaselti kenézsek vezetőit adó, kun eredetű bojárságból kiemelkedő család, amely a fogarasföldi határvédelem XIII. századi kiépítésekor került a Kárpátok inneni Királyföldre. Törzsi elnevezésüket feledvén, a bojári státus emlékét őrző Boér néven váltak ismertté. Közös ősük az 1302. január 8-án említett nagyberívői Boér Konstantin fogarasföldi alkapitány volt. Az ő leszármazottai közül való kövesdi Boér Elek (Földváry-Boér Benedek édesapja, aki felsőházi tag, a jogtudományok doktora, a kolozsvári és a szegedi egyetemet jogtanára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, több jogi témájú könyv szerzője, s a Közigazgatásügyi Bíróság alelnöke volt. Tagja volt annak a delegációnak, amely az első világháború után évekig Amerikában tárgyalt a magyar kormány és az egyház megbízásából, többek között a háború után elvitt egyházi javak visszaszerzéséről. Az 1951-es kitelepítésekkor halt meg.)

Földváry-Boér Benedek – aki természetesen szintén a péteri kastély lakója volt azután, hogy megnősült – valamennyi tanulmánya során kitűnő tanuló volt (amiért egy kormányzói gyűrűt kapott ajándékba a közgazdasági egyetem doktorátusát szerezte meg). Miniszterelnöki osztálytanácsosként az erdélyi kisebbség ügyeit intézte végtelen önfeláldozással. Ő is tagja volt a magyarországi johannita lovagrendnek, fiatalon, vakbélgyulladás következtében hunyt el.

Földváry-Boér Benedekné (született Földváry Éva) leány-cserkészcsapatot szervezett Péteriben: a 27-es Tarczay Anna földműves cserkészleány-csapatot. Összejöveteleiket a kastélyban lévő cserkész-szobában tartották. Földváryné a leányokat – sok minden más mellett – hímzésre, elsősegélynyújtásra és könyvkötészetre tanította. (Ők kötötték be a községháza törvénykönyveit!) 1928-ban tizenöt leány ment el Péteriből a cserkészleány konferenciára, ahol mezőtúri cserkészekkel együtt fonójelenetet adtak elő – nagy sikerrel – a díszelőadáson a városi színházban. 1929. november 15-én pedig Anna hercegnő, a Magyar Cserkész Szövetség védnökasszonya tett látogatást Péteribe, amikor a leánycserkészek a szépen feldíszített cserkész-szobában várták a vendégeket. 1933. augusztus 10-én Csaba Gyula lelkeszel együtt tizenkilenc cserkész leányt vittek Gödöllőre a Jamboree-re, a cserkész világtalálkozóra. Nagy feltűnést keltett a péteri csapat népviselete: Lord Baden Powell főcserkész külön megdicsérte őket.

Földváry-Boér Benedekné nemcsak a cserkészleányokkal törődött, hanem odafigyelt a szerencsétlen sorsú betegekre is. (Sok tüdőbajos volt a faluban a nagy szárazság, a hatalmas porviharok miatt is) Volt, akit Pestre, sőt Svájcba vitetett gyógykezelésre.

1944-45-ben pesti lakásában harminchat zsidó asszonyt és gyermeket bújtatott el Földváryné, majd a svéd vöröskereszt védelme alá helyezte lakását, s tárgyalt Raul Wallenberg svéd diplomatával is.

1956. végén leányával és vejével elhagyta az országot, s 1972-ben Svájcban halt meg.

Földváry-Boér Benedeknek és feleségének három gyermeke született: Elek, Elemér és Mária.

Földváry-Boér Elek tizenhat és fél évesen, 1945. március 1-jén halt meg vérhasban, miután egy pesti utcán elfogva, étlen-szomjan hurcolták Oroszország felé.

Földváry-Boér Elemért tizenkilenc éves korában elhurcolták a családjától, majd három éven át semmit nem tudtak róla. Minden ítélet nélkül Kistarcsára, majd Recskre internálták: összesen négy és fél évet töltött el ezekben a táborokban. Szabadulása után sem továbbtanulni, sem értelmiségi munkát vállalni nem engedték, ezért kazánfűtőnek, szénhordónak, majd erdei munkásnak állt. Kemény fizikai munkát végezve írta művészi verseit. Huszonhat éves korában, az 1956-os forradalom kitörésének másnapján, október 24-én a budapesti rádió épületénél halálos sebesülést kapott „A kiszolgáltatottak” című regényét Münchenben a Madách Alapítvány díjával tüntették ki. Ennek második kiadása 1991-ben jelent meg egyéb versekkel és dokumentumokkal kiegészítve a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége Kiadásában Budapesten.

Földváry-Boér Mária, a ma élő utolsó leszármazott, aki a nevet viseli, Magyarország többszörös gyorskorcsolyázó bajnoknője, harminchat magyar gyorskorcsolya-rekord felállítója, jelenleg Svájcban, Zürichben él férjével, Gurovits Józseffel és gyermekeivel. Egy német-belga vegyes vállalatnál dolgozik, mint komputeres könyvelő. Gurovits József, Magyarország többszörös kajak bajnoka, az 1952.-es helsinki olimpián bronz érmet nyert tízezer méteres kajak kettesben. Zürichben egy tervező vállalatnál, mint komputeres (CAD) géptervező dolgozik.

Földváry-Boér Máriaanak és Gurovits Józsefnek két fia született. István az egyetemen néprajzot hallgatott, jelenleg egy ismert bank egyik kerületi fiókjánál az értékpapír osztály vezetője. András jogi egyetemet végzett, és ezután letette az ügyvédi vizsgát: emellett computer programot tervez és egy amerikai cégnél, mint jogi tanácsadó dolgozik. Mindkét fiú nő. A család évente ellátogat Péteribe és a mai napig komolyan foglalkoznak a család és a kastély történetével. Hálás szívvel mondunk köszönetet nekik mindazokért a dokumentumokért, amelyeket kiadványunk számára rendelkezésünkre bocsátottak. És köszönjük azokat az adományokat, anyagi támogatásokat is, melyekkel egyházközségünket és községünket segítették.

Földváry-Boér Elemér Recsk poklában írott gyönyörű verse:

Szeretet

Tudom, hogy más is érez, nemcsak én.
Tudom, hogy más is lélek, nemcsak én.
Tudom, hogy más is szokott néha-néha

Gondolkozva,
Vágyakozva,
Járkálni a
Nyárnak egy-egy
Békés, csendes
Csillagfényes
Éjjelén....

Érzem másban is az örök értéket,
A maradandót, az igazi szépet.

Tudom másnak a gondolatait,

Bajait,
Vágyait,
Álmait,
Velük sírok,
Nevetek,
Szenvedek -
És ez a: szeretet